

ДИСПРОПОРЦІЇ У ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Анотація

У даній статті визначені тенденції та проблеми у розвитку зовнішньоторговельної діяльності України у контексті структурних змін у світовій торгівлі.

Функціонування економіки України протягом останніх років незалежності переважно було орієнтоване на короткострокове одержання доходу, що спричинило її неефективну міжнародну спеціалізацію, формування небезпечної залежності від кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків, обумовлюючи високу вразливість макроекономічної стабільності. Крім того, скорочення зовнішнього попиту та зниження цін на основні позиції вітчизняного експорту у кризові періоди призводили до його скорочення. Зовнішньоторговельна відкритість національної економіки поряд з посиленням інтеграційних процесів країни до світової економіки та зміцненням міжнародного співробітництва створює підґрунтя для підвищення рівня незахищеності внутрішнього ринку та стає каналом перенесення турбулентності світової економіки у національний економічний простір. Надмірна відкритість економіки може стати джерелом загроз національній економіці через сферу зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність, диспропорції, соціально-економічний розвиток, асиметричність, дисбаланс, кризи, експортна та імпортна квота, структура товарного експорту та імпорту, показники функціональної відкритості національної економіки, валовий зовнішній борг, протекціонізм.

А. А. Вдовичен, к.э.н., доцент,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

ДИСПРОПОРЦИИ ВО ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

В данной статье определены тенденции и проблемы в развитии внешнеторговой деятельности Украины в контексте структурных изменений в мировой торговле.

Функционирование экономики Украины в последние годы независимости в основном было ориентировано на краткосрочное получение дохода, повлекшее ее неэффективную международную специализацию, формирование опасной зависимости от конъюнктуры мировых товарных и финансовых рынков, обуславливая высокую уязвимость макроэкономической стабильности. Кроме того, сокращение внешнего спроса и снижение цен на основные позиции отечественного экспорта в кризисные периоды приводили к его сокращению. Внешнеторговая открытость национальной экономики наряду с усилением интеграционных процессов страны в мировую экономику и укреплением международного сотрудничества создает основу для повышения уровня незащищенности внутреннего рынка и становится каналом переноса турбулентности мировой экономики в национальное экономическое пространство. Чрезмерная открытость экономики может стать источником угроз национальной экономике через сферу внешней торговли.

Ключевые слова: внешнеторговая деятельность, диспропорции социально-экономического развитие, асимметричность, дисбаланс, кризиса, экспортная и импортная квота, структура товарного экспорта и импорта, показатели функциональной открытости национальной экономики, валовой внешний долг, протекционизм.

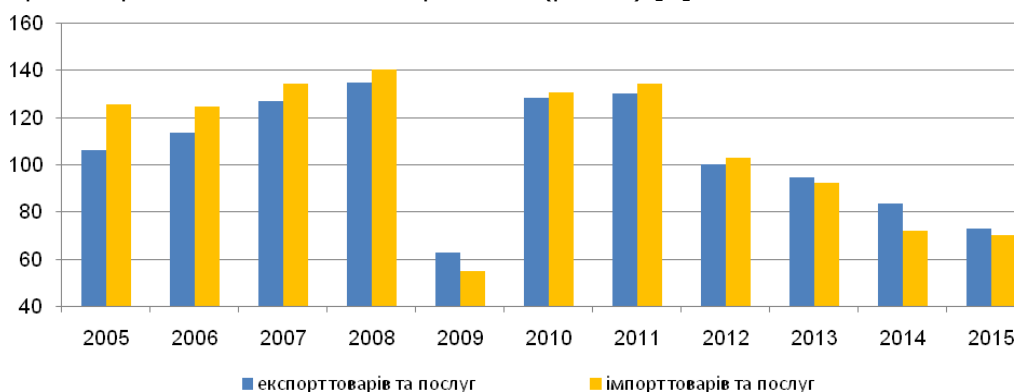
Постановка проблеми. Сучасні процеси інтернаціоналізації господарського життя, поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва визначають характерні тенденції швидкого зростання зовнішньоекономічних зв'язків темпами, що випереджають темпи зростання ВВП країн – активних учасниць міжнародної діяльності. Позицію країни на світовому ринку визначає обсяг і структура експорту, що найбільш швидко реагує на зміни кон'юнктури світового ринку та може бути джерелом для стимулювання економічного зростання. Так, зовнішньоекономічна діяльність в Україні завжди була і залишається пріоритетним напрямом політики держави, що створює підґрунтя для розвитку вигідної торгівлі та сприятливого інвестиційного клімату і характеризується своїми тенденціями та проблемами. Зовнішня торгівля формує значні можливості для економічного зростання, формування бюджету країни, підтримання добробуту її громадян. Масштаби й динаміка імпорту в національній економіці України визначаються, з одного боку, вигідним географічним розташуванням країни, відносно розвинутих транспортних сполученням, а з іншого – високою конкурентоспроможністю зарубіжної продукції, особливо щодо якості і технічних параметрів. Диспропорційність структури між експортом та імпортом країни визначає рівень функціональної відкритості національної економіки та її залежність від світових глобалізаційних процесів. Негативна тенденція прискореного зростання імпорту та випередження ним динаміки експорту й власного виробництва стало наслідком низької конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках, спричиненого, передусім, накопиченням суттєвих структурних диспропорцій в економіці країни на тлі низького рівня розвитку виробництва та тривалої технологічної його відсталості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з диспропорційним характером розвитку країн світового господарства у зовнішньоторговельній діяльності, досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні учені: Т. Артьомова, І. Барановська, В. Вороніна, Г. Воронова, В. Геєць, М. Долішній, Я. Жаліло, С. Злупко, О. Кремень, В. Кулик, К. Ладиченко, А. Мазаракі, Т. Мірзодаєва, Ю. Молодожен, Ж. Науменко, У. Ніконенко, Л. Пруднікова, С. Романюк, В. Самофалов, О. Саніна, М. Серпухов, В. Точилін, Л. Шинкарук, І. Школа та інші. Їхні праці присвячені дослідженню новітніх процесів, що відбуваються у глобалізованій економіці, аналізу дисбалансів у зовнішньоторговельній діяльності, асиметрій, диспропорцій у спеціалізації та концентрації

виробництва, торгівлі та в цілому соціально-економічного розвитку, транснаціоналізації економічних систем, економічної дивергенції та конвергенції країн та їх регіонів, глобальної фінансової інтеграції та процесів техноглобалізму, макроекономічним індикаторам відкритості національної економіки тощо. Однак потребують подальшого дослідження питання, що стосуються визначення диспропорцій у зовнішньоторговельній відкритості національної економіки поряд з посиленням інтеграційних процесів країни до світової економіки.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті – визначення тенденцій та проблем у розвитку зовнішньоторговельної діяльності України у контексті структурних змін у світовій торгівлі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Функціонування економіки України протягом останніх років незалежності переважно було орієнтоване на короткострокове одержання доходу, що спричинило її неефективну міжнародну спеціалізацію, формування небезпечної залежності від кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків, обумовлюючи високу вразливість макроекономічної стабільності. Крім того, скорочення зовнішнього попиту та зниження цін на основні позиції вітчизняного експорту у кризові періоди призводили до його скорочення (рис. 1) [1].

Рис. 1. Темпи зростання експорту-імпорту України у 2005–2015 рр., % до попереднього року

Так, внаслідок кризи 2008 р. в українській економіці, за даними Державної служби статистики України, обсяг ВВП протягом 2009 р. скоротився на 15%, а зовнішньоторговельний оборот – більш ніж на 40%, продемонструвавши значну вразливість економіки країни. Значне уповільнення темпів зростання спостерігається у 2012 та 2013 рр., що пов'язано не скільки з втратою територій, оскільки частка їх у експорті-імпорті України досить незначна, скільки з девальвацією національної валюти та складним економічним становищем України в цілому (табл. 1) [1].

Частка АР Крим та м. Севастополь в експорті-імпорті України

у 2010-2013 рр.

Роки	Експорт						Імпорт					
	млн.дол. США			%			млн.дол. США			%		
	товари	послуги	всього	товари	послуги	всього	товари	послуги	всього	товари	послуги	всього
2010	660,9	378,0	1038,9	1,3	3,2	1,6	390,2	45,6	435,8	0,6	0,8	0,7
2011	800,1	444,5	1244,6	1,2	3,2	1,5	1567,7	43,3	1611,0	1,9	0,7	1,8
2012	1050,6	483,1	1533,7	1,5	3,6	1,9	1582,2	96,9	1679,1	1,9	1,4	1,8
2013	1014,8	603,1	1617,9	1,6	4,1	2,1	1152,2	86,0	1238,2	1,5	1,1	1,5

Зовнішньоторговельна відкритість економіки національної економіки поряд з посиленням інтеграційних процесів країни до світової економіки та зміцненням міжнародного співробітництва, створює підґрунтя для підвищення рівня незахищеності внутрішнього ринку та стає каналом перенесення турбулентності світової економіки у національний економічний простір. Надмірна відкритість економіки може стати джерелом загроз національній економіці через сферу зовнішньої торгівлі внаслідок: високого рівня залежності відтворювальних процесів за умов надмірної відкритості внутрішнього ринку від зовнішніх джерел; деформації структури експорту та виробництва, явище «голландської хвороби»; деіндустріалізації національної економіки під впливом зовнішніх шоків; високого рівня залежності від імпорту; банкрутства місцевого бізнесу [2, с. 15-20].

Для оцінки відкритості економіки використовують різні методичні підходи, що базуються як на окремих показниках, так й на комплексних методиках. Найбільш використовуваними показниками є експортна та імпортна квоти, тобто частка експорту та імпорту у ВВП, а також зовнішньоторговельна квота – частка середньоарифметичної суми експорту та імпорту у ВВП (табл. 2).

Однак вони можуть необ'єктивно характеризувати зовнішньоторговельні операції, оскільки їх значення можуть бути скориговані за умови відповідної політики уряду. Так, значення імпоротної квоти під час проведення політики протекціонізму знижується, а значення експортної квоти, навпаки, зростає за високої конкурентоспроможності країни на світовому ринку, досягнутої за допомогою відповідної внутрішньої економічної політики [3, с. 161].

Зазначені показники з таблиці 2 є показниками функціональної відкритості, тобто такої, яка пов'язана з участю країни у системі міжнародного поділу праці, і відображає ступінь її залучення до міжнародного торговельного обороту [4, с. 12].

Основні показники функціональної відкритості національної економіки

Показник	Методика розрахунку	Критерій відкритості економіки
Експортна квота	$E_k = \frac{E}{ВВП} \cdot 100,$ (E_k – експортна квота; E – обсяг експорту країни; $ВВП$ – ВВП країни)	$\geq 45\%$
Імпортна квота	$I_k = \frac{I}{ВВП} \cdot 100,$ (I_k – імпортна квота; I – обсяг імпорту країни)	$\geq 45\%$
Зовнішньоторговельна квота	$Z_k = \frac{ZO}{ВВП} \cdot 100,$ (Z_k – зовнішньоторговельна квота; ZO – обсяг зовнішньоторговельний оборот)	$\geq 90\%$

Дискусійним питанням є оптимальне значення експортної квоти для визначення економіки як відкритої. У 90-х рр. ХХ ст. визначали прийнятним для відкритої економіки розмір експортної квоти на рівні 10%. Проте останнім часом поширюється підхід, відповідно до якого вчені наголошують, що значення цих показників на рівні 10% було адекватним для 50-70 рр. минулого століття, з урахуванням при цьому особливостей функціонування і розвитку сучасного світового господарства, граничних значень експортної та імпортної квот, які свідчили б про відкритість економіки окремої країни, і пропонують встановити їх на рівні 45% [5, с. 56].

Дослідження окремих науковців показали, що у 2013 р. жодна країна світу, що не мала форс-мажорних обставин розвитку (війни, наслідки стихійних лих тощо), не мала експортної квоти нижче 10%. Для країн, розвиток яких тісно пов'язаний з транзитом товарів або значними обсягами торгівлі фінансовими послугами, експортна квота становить 150% і більше. Наприклад, Гонконг має експортну квоту на рівні 221%, Сінгапур – 199%, Люксембург – 159%. Більшість країн мають експортну квоту на рівні від 20 до 45% (табл. 3) [6, с. 20].

Оптимальний рівень зовнішньоторговельної відкритості, що дозволяє країні одночасно інтегруватись у світову економіку та забезпечує достатній рівень економічної безпеки, притаманний більшості економічно розвинутих

країн світу і становить 35%. В умовах посткризового розвитку світової економіки до такого рівня зменшується торговельна відкритість й більшості країн, зі зростаючими ринками та з трансформаційною економікою.

Таблиця 3

Розподіл країн світу за розміром експортної квоти у 2013 р.

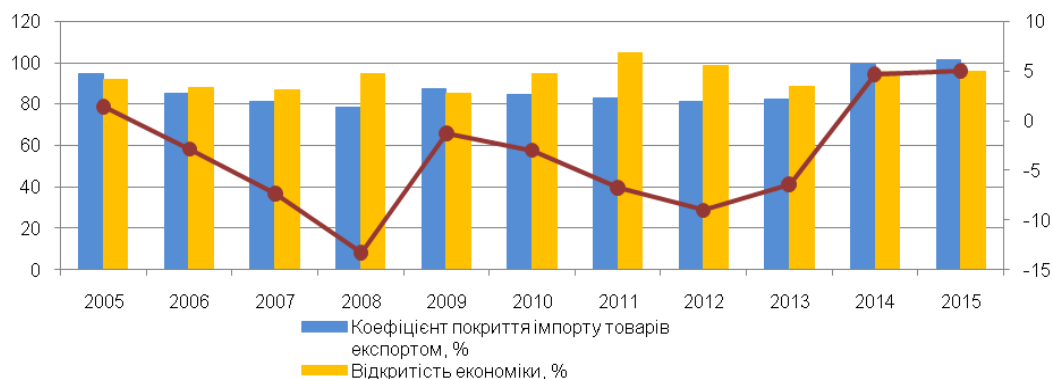
Розмір експортної квоти, %	Кількість країн, од.	Частка від загальної кількості країн, %	Приклад країн
11 – 35	57	41,0	Бразилія (12,5), США (13,4), Японія (16,9), Австралія (20,3), Індонезія (23,6), Туреччина (25,4), Китай (26,0)
35 – 55	47	33,8	Норвегія (38,0), Фінляндія (40,5), Румунія (43,0), Грузія (43,9), Україна (46,2), Польща (47,9), Саудівська Аравія (53,7)
55 – 80	18	12,9	Австрія (56,3), Болгарія (70,2), Чехія (79,3), Таїланд (69,6), Словенія (78,0), Білорусь (61,5)
80 – 105	12	8,6	Малайзія (82,4), Бельгія (86,2), Угорщина (96,1), ОАЕ (100,9), Мальта (95,0)
більше 105	5	3,6	Люксембург (159), Сінгапур (199), Гонконг (221)

Економіка України є економікою відкритого типу, яка характеризується значними обсягами експорту та імпорту. Значно вищий рівень відкритості економіки порівняно із іншими країнами, зокрема країнами ЄС, та світової економіки в цілому призвів до залежності у функціонуванні і розвитку вітчизняної економіки від кон'юнктури міжнародних ринків та вразливості до зміни зовнішніх чинників.

Аналіз відкритості економіки України та зовнішньоторговельних показників за період 2005-2015 рр. підтверджує прояв негативного впливу кризових явищ на зовнішньоторговельну динаміку у періоди їхнього розгортання (рис. 2; табл. 4) [1].

Відкритість економіки України з огляду на рівень експортної квоти з 2005 до 2015 рр. зросла з 46,9% до 50,6%. Це пов'язано насамперед не зі збільшенням відкритості, а з погіршенням економічної ситуації в країні в цілому.

Однак у сучасних умовах розвитку світової економіки показники функціональної зовнішньоторговельної відкритості, такі як частка експорту та імпорту у ВВП, середньозважений обсяг зовнішньої торгівлі у ВВП, інтенсивність торгівлі та інші, не дозволяють адекватно оцінити рівень інтегрованості країни у міжнародні торговельні відносини [6, с. 24].

Рис. 2. Відкритість економіки України та динаміка зовнішньоторговельних показників у 2005-2015 рр.

Таблиця 4

Основні показники зовнішньої торгівлі України у 2005–2015 рр.

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Темпи зростання експорту товарів та послуг, % до попереднього року	107,5	113,2	127,4	133,8	63,4	127,7	128,3	101,3	94,8	83,7	72,9
Темпи зростання імпорту товарів та послуг, % до попереднього року	120,4	122,0	135,4	138,5	56,2	130,3	135,2	105,4	96,6	71,9	70,1
Темпи зростання експорту товарів, % до попереднього року	104,9	111,9	128,4	136,0	59,3	129,5	133,0	100,6	92,0	85,1	70,7
Темпи зростання імпорту товарів, % до попереднього року	124,6	124,6	134,7	141,0	53,1	133,7	136,0	102,5	90,9	70,7	68,9
Темпи зростання експорту послуг, % до попереднього року	115,6	122,3	120,4	129,9	81,7	122,5	116,5	98,8	109,7	77,7	82,9
Темпи зростання імпорту послуг, % до попереднього року	146,2	126,7	133,9	129,9	80,0	105,3	114,7	107,3	113,5	83,8	80,7
Зовнішньоторговельне сальдо, млрд. дол. США	1,3	-2,9	-7,4	-13,3	-1,3	-3,0	-6,7	-9,0	-6,4	4,6	5,0
Зовнішньоторговельний оборот, млрд. дол. США	79,4	94,6	123,9	170,7	99,9	129,4	171,0	173,9	162,8	126,2	90,3

Зовнішньоторговельний оборот, % до попереднього року	115,1	119,1	131,0	137,7	58,5	129,5	132,2	101,7	93,6	77,6	71,6
Частка експорту у ВВП, %	46,9	42,6	40,9	43,7	42,0	46,3	50,4	46,9	42,6	49,6	50,6
Частка імпорту у ВВП, %	45,4	45,2	46,0	51,1	43,2	48,5	54,5	52,0	46,1	46,1	45,2

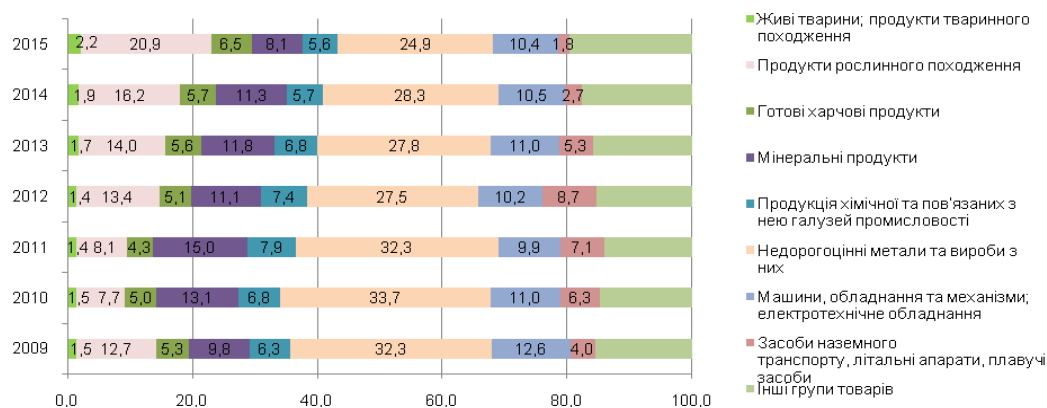
Тому набувають поширення комплексні методики, що застосовуються міжнародними організаціями та включають не тільки кількісний аналіз співвідношення макроекономічних показників, а й поглиблене вивчення торговельної політики держав та оцінку рівня розвитку торговельної інфраструктури.

Аналіз динаміки коефіцієнта покриття імпорту товарів експортом свідчить, що в період з 2005 по 2015 рр. експортних надходжень було недостатньо для оплати імпортованих товарів. У 2015 р. показник досяг 101,7%, що свідчить про те, що вартісні обсяги експортних та імпортованих товарних операцій збалансувалися. Темпи зростання імпорту в Україні з 2005 р. випереджали експорт. У 2009 р. навіть при різкому скороченні зовнішньоторговельного обороту показник відкритості економіки залишився на докризовому рівні.

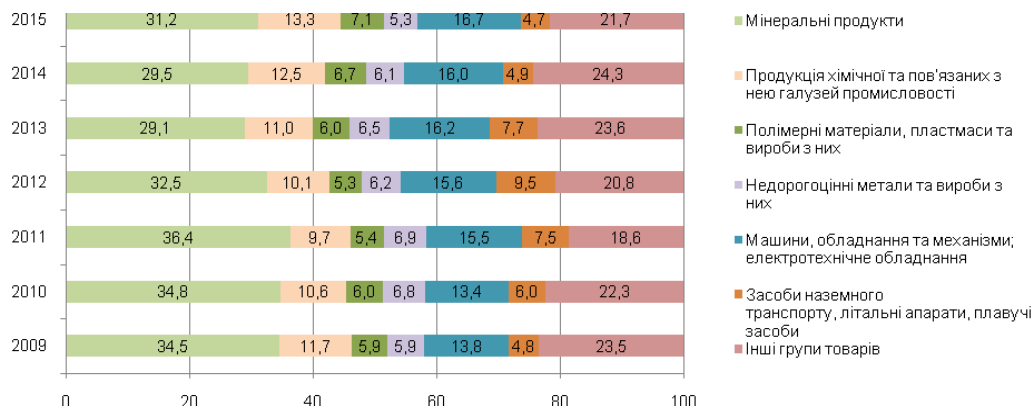
У кризові періоди спостерігається різна динаміка скорочення експорту у розрізі товарних груп, відповідно – зміни його вартісної структури (рис. 3) [1]. Ці зміни відбулися внаслідок збільшення фізичних обсягів зовнішніх поставок при зниженні цін на відповідні товарні позиції. Суттєві зміни у вартісній структурі товарного експорту України, спричинені кризовими явищами, ще раз засвідчили очевидний факт нестабільності чинної експортно-орієнтованої моделі економічного зростання в Україні, що у періоди між проявами кризових явищ забезпечує відносно стабільний результат за рахунок сприятливої кон'юнктури зовнішніх товарних ринків.

Український експорт – це переважно низько- та середньо-технологічна продукція, а імпорт навпаки – високотехнологічна та товари кінцевого споживання, а також енергоносії (рис. 4) [1]. Така товарна структура зовнішньої торгівлі України обумовлює хронічний характер дефіциту торговельного балансу. Зокрема, погіршення цінових умов торгівлі у 2009 р. компенсувалося для торговельного балансу країни паритетним переважанням темпів зростання фізичних обсягів експорту над імпортом (27,5%). Тобто для того, щоб профінансувати імпорт, ціна на який є вищою за експорт, Україна мала збільшити фізичні обсяги останнього [7, с. 57].

Рис. 3. Вартісна структура товарного експорту України у 2009-2015 рр.,% до загального обсягу експорту

Рис. 4. Вартісна структура товарного імпорту України у 2009-2015 рр.,% до загального обсягу імпорту

Вартісна структура товарного імпорту країни постійно зазнає змін через погіршення умов торгівлі України у результаті коливання цін, зокрема на металопродукцію, основні позиції агропродовольства та газ. Як наслідок, імпорт, який надходить, має переважно низьку еластичність за ціною та доходом.

Структура зовнішньої торгівлі обумовила зниження коефіцієнта покриття імпорту експортом в Україні з 0,95 у 2005 р. до 0,82 у 2013 р. та зростання при цьому дефіциту торговельного балансу, фінансування якого здійснювалося за рахунок зовнішніх джерел, що призвело до збільшення боргового навантаження, вираженого як співвідношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг, з 98,1% у 2005 р. до 193,1% у 2014 р., а у 2015 р. сягнуло 248,9% (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка валового зовнішнього боргу України та коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2005-2015 рр.*

*Джерело: за даними аналітично-статистичного видання Національного банку України «Платіжний баланс і зовнішній борг України» за 2002–2014 рр. за відповідні роки.

Аналіз динаміки макроекономічних показників України впродовж 2005–2015 рр. свідчить, що реалізація експортно-орієнтованої моделі економічного зростання гальмує диверсифікацію структури зовнішньої торгівлі країни, а залежність значної частки бюджетних надходжень від функціонування експортно-орієнтованих галузей створює загрозу макроекономічній стабільності. Оскільки наявність мультиплікативного ефекту для економіки загалом та державного бюджету зокрема від підтримки цих галузей, якщо враховувати всі витрачені та недоотримані кошти (недоотримані кошти від приватизації, державні дотації та преференції), а також альтернативні витрати, є сумнівною, – пов’язані з цим ризики невиправдані [7, с. 60].

В Україні у деяких урядових програмних документах передбачено надання державних гарантій для залучення підприємствами коштів з метою виконання експортних контрактів. Однак до сьогодні відсутні програми сприяння експорту шляхом розвитку торговельного фінансування [8].

Розвиток торговельного фінансування вважається світовою спільнотою головним інструментом підтримки світової торгівлі. У США рівень підтримки фінансування та страхування експорту здійснюється через Експортно-імпортний банк США. У Великобританії експортери підтримуються урядом через Департамент кредитних гарантій для експорту. Уряд Японії кредитує японських експортерів через Японський банк міжнародного співробітництва, особливо для розширення їхнього бізнесу в країнах, що розвиваються. Для отримання коштів на підтримку фінансування та страхування експорту, приділяючи особливу увагу середнім та малим підприємствам, Центральний банк Бразилії розпродав частину своїх міжнародних резервів.

В Україні у 2009 р. законодавчо було передбачено розроблення механізму надання пільгових кредитів експортерам, часткове

відшкодування відсоткової ставки за кредитами у сфері експортної діяльності [9]. Але лише у 2015 році прийнято за основу проекту Закону України про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту [10], який визначає засади державної підтримки експортної діяльності з метою створення умов для здійснення масштабної експортної експансії українських виробників на зовнішні ринки та забезпечення захисту українських експортерів від ризиків неплатежів та фінансових втрат, підвищення конкурентоспроможності товарів (робіт, послуг) українського походження на світових ринках.

Поряд з цим, Світова організація торгівлі та багато країн, зокрема Німеччина [11], Великобританія [12], Китай [13], категорично виступають проти протекціонізму у світовій торгівлі, – політики, яка спрямована на захист національних підприємств від іноземної конкуренції. Вона реалізується через фінансову підтримку національного виробництва, стимулювання експорту та обмеження імпорту. Крім того, досить поширеним є прихований протекціонізм – застосування країною інституційних перешкод у зовнішній торгівлі, формально не порушуючи міжнародні зобов'язання відносно інших країн, з метою відстоювання власних геополітичних та соціально-економічних інтересів (табл. 5) [14].

Основним недоліком протекціонізму є те, що, захищаючи національну економіку від зовнішньої конкуренції, він сприяє виникненню застійних явищ, зниженню конкурентоспроможності національних товарів на міжнародних ринках, посиленню монополістичних тенденцій на внутрішньому ринку.

Досягнення якісних змін системного характеру у зовнішній торгівлі, як свідчить досвід успішних країн, може тривати в середньому не менше двох десятиліть. Тому її підтримка й, перш за все, сприяння диверсифікації товарної та географічної структури експорту-імпорту є надзвичайно складним стратегічним завданням для України.

Модель міжнародної спеціалізації України, яка почала стихійно формуватися на початку перехідного періоду, вже після перших результатів її експлуатації щодо забезпечення економічного зростання до настання кризи 2008 р. диктувала і встановлення стратегічних завдань, і визначення структурної політики. Однак схеми, що спрацювали в момент виходу з кризи 1998 р., використовувалися занадто довго, перетворившись на довготривалу державну підтримку стагнуючих галузей, що гальмує модернізацію економіки. Змінити ситуацію на краще означає запровадити структурну політику, спрямовану до формування більш конкурентоспроможної моделі міжнародної спеціалізації.

Інструменти прихованого протекціонізму окремих країн у міжнародній торгівлі

Дата введення	Країна, яка створила торговельний бар'єр	Країни, які найбільше постраждали	Товарна група	Інструмент прихованого протекціонізму
14 червня 2013 р.	Білорусь	Естонія, Литва, Італія, Польща, Туреччина	Необроблені шкури великої рогатої худоби	Експортне мито
7 червня 2010 р.	Марокко	ЄС, Японія, Південна Корея, США тощо	Сільське господарство та рибороловство	Експортне мито
10 листопада 2011 р.	Уругвай	Бразилія, Канада, Чилі, Китай та ін.	М'ясо, молоко, шерсть	Експортне мито
7 квітня 1997 р.	США	ЄС	Усі	Фіскальний (невизнання країни походження продукту, як ЄС, потрібні додаткові підтвердження країни походження товару)
10 грудня 2008 р.	Венесуела	Бразилія, Гватемала, Нікарагуа	Цукор з тростини	Квотування
11 червня 2012 р.	Еквадор	Бразилія, Канада, Китай, Фінляндія та ін.	Мобільні телефони	Квотування
5 серпня 2013 р.	США	Усі країни	Споживчі товари, промислове обладнання	Стандарти маркування, стандарти енергозбереження
30 листопада 2009 р.	Уругвай	США	Обладнання для виробництва ортопедичних матраців	Експортні субсидії (повернення податку)
11 вересня 2009 р.	Колумбія	ЄС, Канада, Китай, Еквадор та ін.	Банани, квіти, креветки	Експортні субсидії
10 квітня 2010 р.	В'єтнам	Усі країни	Споживчі товари та обладнання	Вимоги держзакупівлі національних виробників
6 вересня 2011 р.	Швейцарія	Усі країни	Експортні товари	Девальвація національної валюти до 1,2 євро за франк
лютий 2009 р.	Казахстан	Усі країни	Експортні товари	Девальвація національної валюти на 25 % до інших валют
2006 р.	Росія	Україна	М'ясо, молочні продукти	Фітосанітарний контроль
2012 р.	Росія	Інші країни	Автомобілі	Тарифи (утилізаційний збір)
2013 р.	Росія	Норвегія	Риба та рибні продукти	Фітосанітарний контроль

Досить результативна експлуатація в Україні експортно-орієнтованої моделі економічного зростання та ігнорування необхідності проведення структурних змін призвели до руйнівних наслідків. Україна виявилася пасивним учасником процесів, жодного впливу на які не мала: йдеться про формування впродовж 1996-2008 рр. структурних змін у торгівлі та потоках капіталу, зокрема:

- становлення у світі з кінця 1990-х років моделі, що полягала у формуванні значних дефіцитів поточного рахунку платіжного балансу в одних країнах (США, Великобританія, країни Південної Європи, включаючи Грецію, Італію, Португалію, Іспанію) і надлишків в інших (Китай, Японія, Малайзія, Корея тощо, а також країни – експортери нафти);

- реверс у потоках позичкового капіталу до країн з ринками, що формуються, зміна, яка перетворила їх з позичальників на світових ринках капіталу на чистих кредиторів;

- зниження норми заощаджень та інвестування в світі та розширення дисбалансів поточних рахунків національних економік до безпрецедентного рівня на тлі збереження в більшості країн низької реальної відсоткової ставки на довгострокові кредитні ресурси.

Специфіка макроекономічної політики країн Азії та Близького Сходу була мотивована різними чинниками. У деяких країнах Південно-Східної Азії стратегія макроекономічної політики була сфокусована на протидії чинникам, які у 1998 р. призвели до фінансової кризи в регіоні. Проблема нестабільності світових потоків капіталу залишилася актуальною і після кризи, тому компенсаційним механізмом, що у критичний момент став би «подушкою безпеки» для зазначеної групи країн, було обрано формування значних міжнародних резервів. Реалізації такої політики сприяв існуючий у посткризовий період розрив між нормою заощадження та інвестування на користь першої, що відбивалося у зростаючих надлишках рахунків поточних операцій. У нових промислово розвинених азійських економіках після 1998 р. норма заощаджень залишалася на докризовому рівні, тоді як обсяги інвестування відчутно скоротилися. У країнах Азії, що розвиваються, рівень заощаджень повернувся до свого докризового значення лише у 2002 р. (33% ВВП), після чого стрімко зростав (у 2007 р. досягнувши 47%) випереджаючими темпами порівняно з інвестиціями. Останні повернулися на свій докризовий рівень у 35% ВВП лише у 2004 р. [15].

У Китаї стрімке економічне зростання відбулося за рахунок експорту, що вимагало реалізації такої макроекономічної політики, що не дозволяла б національній валюті зміцнюватися. Метою такої макроекономічної політики є експорт значних за обсягом заощаджень з внутрішнього ринку на світові за будь-якої, навіть низької, відсоткової ставки, оскільки для їх продуктивного

використання в Китаї серйозними перешкодами все ще залишаються слабка фінансова система, нестача технологій та управлінських навичок.

У країнах Азії стрімке економічне зростання спричинило відчутне збільшення попиту на енергоносії, в результаті чого протягом 1998–2008 рр. ціна на нафту підвищилася в середньому більше, ніж у 7 разів. Такі зміни умов торгівлі вплинули на формування надлишків рахунку поточних операцій платіжного балансу в країнах – експортерах нафти за рахунок збільшення доходів від її продажу на зовнішніх ринках, дозволивши сформувати значні резервні фонди (приклад – Росія).

Висновки. В той час, коли успішні економіки світу виграли, по-перше, шляхом імпорту ідей, технологій і ноу-хау, по-друге, експлуатуючи глобальний попит, який забезпечував глибокий та еластичний ринок для їхньої продукції, для зовнішньої торгівлі України характерним є низький рівень диверсифікації товарної структури експорту, що супроводжується слабкістю імпортозаміщення на фоні незначної частки інвестиційного імпорту. Фактичну відсутність імпортозаміщення на внутрішньому ринку засвідчили наслідки кризи. Відчутна девальвація реального ефективного обмінного курсу гривні як макроекономічна передумова імпортозаміщення хоча і мала вплив на скорочення обсягів імпорту, але бурхливого його заміщення вітчизняною продукцією не викликала (знайшли практичне підтвердження попередні оцінки еластичності імпортозаміщення в Україні як досить низької [16]).

Серйозним викликом для диверсифікації зовнішньої торгівлі є нерозвиненість застарілої інфраструктури здійснення зовнішньоторговельних операцій, яка потребує модернізації у транспортуванні, наданні послуг, пов'язаних із перевезенням, зберіганням, розмитненням, сертифікацією та контролем за якістю товарів тощо з метою скорочення витрат на здійснення поставок вітчизняних товарів на зовнішні ринки та транзиту вантажів територією країни.

Серед позитивних чинників розв'язання стратегічного завдання диверсифікації, пов'язаних із зовнішнім середовищем, слід зазначити проведення реформ у процесі імплементації Угоди про асоціацію України з країнами ЄС [17] у частині створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) та модернізацію виробництв і включення вітчизняних підприємств у технологічні ланцюги європейських компаній через залучення українських суб'єктів господарювання до спільних науково-дослідницьких, комунікаційних та інформаційних проектів (що передбачається розділами IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» та V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди). Це також дасть можливість компенсувати наслідки від розриву коопераційних зв'язків з підприємствами РФ та диверсифікувати експорт, орієнтований переважно на російські ринки [18].

Створення ЗВТ з ЄС надасть можливість покращення доступу українських товарів на ринки ЄС і завершення реформи щодо дерегуляції економіки та сприяння конкуренції.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Міжнародна економіка : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] : в 2-х ч. / за ред. А. А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – Ч.1. – 564 с.
3. Саніна О. Р. Індикатори оцінки відкритості економічної системи України / О. Р. Саніна, Ю. А. Кірієнко // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [зб. наук. пр. (спеціальний випуск Інституту підприємництва та перспективних технологій) / відп. ред. О. Є. Кузьмін]. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 158-166.
4. Кремень О. І. Відкритість економіки та напрямки її оцінки / О. І. Кремень // Економічний простір : збірник наукових праць / ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури». – Дніпропетровськ, 2009. – № 31. – С. 5-21.
5. Ніконенко У. М. Макроекономічні індикатори відкритості глобальної економіки / У.М. Ніконенко // Наукові записки. – 2012. – № 4. – С. 54-63.
6. Ладиченко К. І. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки / К. І. Ладиченко // Економічний простір : [зб. наук. пр.] ; ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури». – Дніпропетровськ, 2015. – № 95. – С. 16-25.
7. Барановська І. В. Зовнішньоекономічна діяльність України / І. В. Барановська // Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л. В., Бевз І. А., Барановська І. В. та ін.] ; за ред. Л. В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – С. 56-64.
8. Указ Президента України «Про Рішення Ради Національної безпеки та оборони України «Про невідкладні заходи з посилення фінансово-бюджетної дисципліни та мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України» від 20.10.2008 р. №965/2008 [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/965/2008>
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з підтримання експортної діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва» від 21.05.2009 р. №569 (із змінами) [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2009-p>
10. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 24.11.2015 р. № 819-VIII [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/819-19>
11. Economic crisis – protectionism is not the answer. Forum Globale Fragen: Der Rechtsstaat – Patentrezept für alle Welt?. – Berlin. – 2009. – 15th January. – Available at : <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/382856/publicationFile/4291/GlobaleFragen-21.pdf>
12. Porter A., Swaine J. Gordon Brown to warn US against economic protectionism. The telegraph. – 2009. – 4th March. – Available at : <http://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/politics/gordon-brown/4936122/Gordon-Brown-to-warn-USagainst-economic-protectionism.html>
13. China: Protectionism only makes world economy worse. Available at : http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/24/content_11064158.htm
14. Серпухов М. Ю. Ієрархія інструментів прихованого протекціонізму у міжнародній торговельній політиці [Електронний ресурс] / М. Ю. Серпухов // Вісник Національного університету кораблебудування. – 2013. – № 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/visnuk_2013_3_13

15. Obstfeld M., Rogoff K. Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes. Paper prepared for the Federal Reserve Bank of San Francisco Asia Economic Policy Conference / University of California, Berkeley, and Harvard University. – Santa Barbara, CA, 18-20 October 2009.

16. Волощенко Л. Ю. Формування ефективної моделі регулювання доступу товарів на внутрішній ринок / Л. Ю. Волощенко // Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / [Точилін В. О., Осташко Т. О., Пустовойт О. В. та ін.] ; за ред. В. О. Точиліна ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозів. – К., 2009. – С. 188–272.

17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

18. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки : наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2014. – 92 с.

Anatoliy Vdovichen, Ph.D.

Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

IMBALANCES IN FOREIGN TRADE UKRAINE: TRENDS AND ISSUES

Summary

Trends and challenges in the development of foreign trade activity of Ukraine in the context of structural changes in world trade are defined in the article.

The functioning of Ukraine's economy in recent years of independence was mainly focused on short-term income, which caused its ineffective international specialization, forming a dangerous dependence on global commodity and financial markets, causing high vulnerability to macroeconomic stability. In addition, the reduction of external demand and price decreasing for key positions of national exports in crisis times has led to its decline. Foreign openness of the national economy, along with strengthened integration process of the country toward global economy and the strengthening of international cooperation, provides the basis for increasing insecurity of domestic market and become a channel for carrying global economy turbulence to the national economy. Excessive openness of the economy can be a source of threats to the national economy through foreign trade.

Keywords: foreign trade activities, imbalances, socio-economic development, asymmetry, imbalance, crisis, export and import quotas, the structure of merchandise exports and imports, functional indicators of national economy openness, the gross external debt, protectionism.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).
2. Mizhnarodna ekonomika [International Economics] (2014). Ed. A.A. Mazaraki. Kyiv. nat. torh.-economical. University Press, Kyiv, Part 1, 564 p. (in Ukr.).
3. Sanina, O.R., Kirienko, Yu.A. (2011). Evaluation indicators of openness of the economic system of Ukraine. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku : [zb. nauk. pr. (spetsial'nyj vypusk Instytutu pidpriemnytstva ta perspektyvnykh tekhnolohij)] [Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of development and problems [Coll. Science. pr. (special issue of the Institute of Business and Advanced Technologies)]. Ed. A.E. Kuzmin. Lviv Polytechnic National University Publishing House, Lviv, pp. 158-166 (in Ukr.).
4. Kremen', O.I. (2009). Openness of the economy and the direction of its assessment.

Ekonomichnyj prostir : zbirnyk naukovykh prats' [Economic Space: collection of papers], SHEE "Dnieper State Academy of Construction and Architecture", Dnepropetrovsk, no. 31, pp. 5-21 (in Ukr.).

5. Nikonenko, V.M. (2012). Macroeconomic indicators of openness of the global economy. Naukovi zapysky [Scientific notes], no. 4, pp. 54-63 (in Ukr.).

6. Ladychenko, K. (2015). Indicators measuring foreign openness of the national economy. Ekonomichnyj prostir [zb. nauk. pr.] [Economic space [Coll. Science. pr.], SHEE "Dnieper State Academy of Construction and Architecture", Dnepropetrovsk, no. 95, pp. 16-25 (in Ukr.).

7. Shynkaruk, L.V., Bezv, I.A., Baranovska, I.V. et al. (2015). Foreign trade Ukraine. Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyj rozvytok : naukova dopovid' [Structural transformation in the economy of Ukraine: dynamics, contradictions and influence on economic development: research report], SI "Institute of Economics. and prohnozuv. NAS of Ukraine", Kyiv, pp. 56-64 (in Ukr.).

8. Decree of the President of Ukraine "On the decision of the National Security and Defense of Ukraine", On urgent measures to strengthen fiscal discipline and minimize the negative impact of the global financial crisis on Ukraine "from 20.10.2008 p. №965 (2008), Official. site of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/965/2008> (in Ukr.).

9. The Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of a plan to maintain export activities of small and medium enterprises" from 21.05.2009 p. №569 (as amended), Official. site of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2009-p> (in Ukr.).

10. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On adoption of the Bill of Ukraine on providing large-scale Ukrainian producers export expansion by insurance, guarantee and export credit cheapening" of 24.11.2015 p. Number 819-VIII, Official. site of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/819-19> (in Ukr.).

11. Economic crisis - protectionism is not the answer. Forum Globale Fragen: Der Rechtsstaat - Patentrezept für alle Welt ? (2009), Berlin, 15th January. Available at: <http://www.auswaertigesamt.de/cae/servlet/contentblob/382856/publicationFile/4291/GlobaleFragen-21.pdf>

12. Porter A., Swaine J. (2009). Gordon Brown to warn US against economic protectionism. The telegraph, 4th March. Available at: <http://www.telegraph.co.uk/news/newsttopics/politics/gordon-brown/4936122/Gordon-Brown-to-warn-USagainst-economic-protectionism.html>

13. China: Protectionism only makes world economy worse. Available at: http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/24/content_11064158.htm

14. Serpukhov, M. Yu. (2013). Hierarchy tools hidden protectionism in international trade policy. Visnyk Natsional'noho universytetu korablebuduvannia [Proceedings of the National University of Shipbuilding], no. 3. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/visnuk_2013_3_13 (in Ukr.).

15. Obstfeld, M., Rogoff, K. (2009). Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes. Paper prepared for the Federal Reserve Bank of San Francisco Asia Economic Policy Conference. University of California, Berkeley, and Harvard University, Santa Barbara, CA, 18-20 October.

16. Voloschenko, L.Y. (2009). Develop an effective model on access of goods to the domestic market. Rynky real'noho sektora ekonomiky Ukrainy: strukturno-instytutsional'nyj analiz [Markets real economy Ukraine: structural and institutional analysis], Ed. V.A. Tochilina; Ukraine National Academy of Sciences, Institute of Economics and prohnozuv., Kyiv, pp. 188-272 (in Ukr.).

17. The Association Agreement between Ukraine, on one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other side of 27.06. (2014). Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (in Ukr.).

18. Integration opportunities Ukraine: prospects and implications: scientific report (2014). Ed. V.M. Heytsya, L.V. Shynkaruk; NAS of Ukraine; Institute of Economics. and prohnozuv. NAS of Ukraine, Kyiv, 92 p. (in Ukr.).

